

«Δεν υπάρχει ψυχαναλυτική εκπαίδευση»

«Δεν υπάρχει ψυχαναλυτική εκπαίδευση». Πρόκειται για έναν αφορισμό του Λακάν τον οποίο ανακοινώνει το 1973. Παραθέτω: «Θα πρέπει να μάθετε να σημειώνετε τα πράγματα για τα οποία δεν μιλώ – δεν μίλησα ποτέ για ψυχαναλυτική εκπαίδευση, μίλησα για μορφώματα του ασυνειδήτου¹. Δεν υπάρχει ψυχαναλυτική εκπαίδευση. Από την ανάλυση προκύπτει μια εμπειρία, η οποία είναι εντελώς λάθος να χαρακτηρίζεται εκπαιδευτική. Η εμπειρία δεν είναι εκπαιδευτική. Για ποιο λόγο άραγε νομίζετε πως προσπάθησα να εξαλείψω εντελώς τον όρο εκπαιδευτική και μίλησα για καθαρή ψυχανάλυση;»² Ο όρος εκπαιδευτική ψυχανάλυση παραπέμπει στην αξιολόγηση και στον λόγο του Κυρίου. Ωστόσο το στοίχημα του Λακάν ήταν να απομονώσει την ουσία του ψυχαναλυτικού λόγου και να δημιουργήσει μια Εταιρεία η οποία να μην διέπεται από τον λόγο του Κυρίου.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Το 1956 και ενώ έχει ήδη ιδρύσει την Société française de Psychanalyse, ο Λακάν σχολιάζει την κατάσταση της ψυχανάλυσης και την εκπαίδευση του αναλυτή στην Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία. Ξεκινά λέγοντας ότι παρότι η ψυχανάλυση είναι η θεραπεία που αναμένουμε από έναν αναλυτή, είναι τελικά εκείνη (δηλαδή η ψυχανάλυση) που θα αποφασίσει για την ποιότητα του αναλυτή.

Αν λοιπόν, κατά τον Λακάν το αποτέλεσμα μιας ανάλυσης είναι ένας αναλυτής, βλέπουμε ήδη από τη δεκαετία του 50 την απόσταση που παίρνει από τους σύγχρονους τους. Σχολιάζει την ιεραρχία της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Εταιρείας η οποία διέπεται από μια λογική ταύτισης του εγώ «κάθε ατόμου με μια εξιδανικευμένη εικόνα την αυταπάτη της οποίας στηρίζει η προσωπικότητα του αρχηγού»³. Μιλά για την μια και μοναδική βαθμίδα της ψυχαναλυτικής ιεραρχίας της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Εταιρείας ως Suffisance-Επάρκεια η οποία είναι πέρα κάθε δοκιμασία αφού είναι αρκείται στον εαυτό της [elle se suffit]⁴. Και έπειτα υπάρχουν οι μαθητευόμενοι, τους οποίους ο Λακάν αποκαλεί πασουμάκια Petits Souliers, και οι οποίοι δεν θέτουν ερωτήματα αφού ένας καλά αναλυμένος (και όχι αναλυόμενος) δεν θέτει ερωτήματα.

Η είσοδος στη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία γίνεται μέσω της διδακτικής ανάλυσης δηλαδή μέσω μιας αξιολόγησης. Ωστόσο όπως υπογραμμίζει ο Μιλέρ η εν λόγω αξιολόγηση «δεν αφορά το είναι του υποκειμένου αλλά τη δυνατότητά του, δηλαδή αυτό που κάνει και δη πώς ξέρει να το κάνει»⁵. Ωστόσο υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην αξιολόγηση που γίνεται με όρους δυνατότητας και ικανότητας, δηλαδή με όρους εξουσίας, από την αξιολόγηση με οντολογικούς όρους. Η Διεθνής Ψυχαναλυτική

¹ Πρόκειται για ένα λογοπαίγνιο γύρω από τη λέξη formation

² Jacques Lacan, « Intervention dans la séance de travail « Sur la passe » du samedi 3 novembre (après-midi) », *Lettres de l'École freudienne*, 1975, n° 15, pp. 185-193.

³ Jacques Lacan, « Situation de la psychanalyse et formation du psychanalyste en 1956 », *Ecrits*, Paris, Seuil, 1966, p.475

⁴ *op.cit.*

⁵ Ζακ-Αλέν Μιλέρ, « Το πέρασμα της ψυχανάλυσης προς την επιστήμη », *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, Εκρεμμές, 2013, σελ.28

Εταιρεία επικεντρώνεται στην έννοια της αξιολόγησης με όρους δυνατότητας δηλαδή δίνει προβάδισμα στο «μπορώ να αναλύσω», έναντι του «είμαι αναλυτής». Σε αυτό το πλαίσιο μια ανάλυση τελειώνει όταν το υποκείμενο που είναι σε ανάλυση ζητά από μια επιτροπή, με την άδεια του αναλυτή του, να περάσει στη βαθμίδα του μαθητευόμενου. Η επιτροπή τον εξουσιοδοτεί να ασκεί την ψυχανάλυση υπό την εποπτεία δυο πιστοποιημένων αναλυτών και η διαδικασία ολοκληρώνεται με μια αξιολόγηση όπου γίνεται αποτίμηση των ικανοτήτων του μαθητευόμενου.

Ωστόσο η επιλογή του όρου μαθητευόμενος αφήνει στην άκρη το ζήτημα του είναι. Κατά τον Λακάν, αυτός που ολοκλήρωσε την ανάλυση του και αναδύθηκε το είναι του, όχι μόνο δεν μπορεί να τοποθετηθεί στο επίπεδο του μαθητευόμενου αλλά αντιτίθεται στο καθεστώς του υποκειμένου στο τέλος της ανάλυσης. Στο τέλος της ανάλυσης ο αναλύμενος ξέρει. «Είναι κυριολεκτικά ένας γνώστης. Η ανάλυση παράγει έναν γνώστη», υποστηρίζει ο Μιλέρ, στο βαθμό που γνωρίζει το αίτιο της επιθυμίας του⁶. Αυτό το τέλος θα πρέπει να συνοδεύεται από ενθουσιασμό. «Αν δεν καταλαμβάνεται από ενθουσιασμό, κάλλιστα μπορεί να έλαβε χώρα ανάλυση αλλά καμιά ελπίδα για αναλυτή»⁷, λέει ο Λακάν.

Εντούτοις εδώ χρειάζεται να πω ότι αυτή η θέση γνώσης δεν ταυτίζεται με τη γνώση του Κυρίου. Δεν είναι S_2 α, δηλαδή δεν πρόκειται για μια γνώση που επιχειρεί να επιβληθεί στην απόλαυση. «Αντίθετα, μας λέει ο Μιλέρ, η θέση του αναλυτή ορίζεται από τη θέση του ως αντικείμενο α σε μια γνώση που πρέπει να παραμείνει υποτιθέμενη: a/S_2 »⁸. Ο τόπος του αναλυτή είναι αυτός της λόγιας αμάθειας όπου η γνώση παραμένει σε θέση υπόθεσης.

Η απάντηση του Λακάν στην αξιολόγηση με όρους εξουσίας και αποτίμησης των ικανοτήτων, ήταν η *passé*, το πέρασμα. Πρόκειται βέβαια για μια αξιολόγηση, η οποία όμως δεν αγνοεί την ενικότητα κάθε υποκειμένου⁹. Όπως λέει και ο Λακάν, προτείνοντας αυτή την εμπειρία αποκομίζει κάτι που δεν είναι διόλου της τάξεως του λόγου του Κυρίου, κι ακόμη λιγότερο του διδασκάλου¹⁰.

Αν λοιπόν, στη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία, οι αναλυτές προσφέρονται ως μορφές ταύτισης μιας υποτιθέμενης πληρότητας, ο Λακάν εισάγει μια ανατροπή. Με το πέρασμα αντιτίθεται τόσο στην ιδέα ότι ο ψυχαναλυτής είναι ένα προϊόν ταύτισης, όσο και στην ιδέα της πληρότητας. Η πληρότητα είναι πάντοτε φαντασική. Το υποκείμενο είναι πλήρες μέσα στην φαντασίωση του. Όπως υπογραμμίζει ο Μιλέρ: «Κατά κάποιο τρόπο, η φαντασίωση υποστηρίζει τις ταυτίσεις και προσδίδει μια πληρότητα»¹¹. Με αυτή την έννοια η πληρότητα τοποθετείται στην αρχή μιας ανάλυσης.

Αν σύμφωνα με τη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία η εκπαίδευση του αναλυτή παρουσιάζεται σαν ένας μηχανισμός που θα θεράπευε το αρνητικό στοιχείο, αυτό

⁶ Jacques-Alain Miller, « La passe du parlêtre », *La Cause freudienne*, n° 74, p.116

⁷ Ζακ Λακάν, «Σημείωμα προς τους Ιταλούς», *Κείμενα για τη Σχολή του Λακάν*, ο.π., σελ.16

⁸ Jacques-Alain Miller, « Le débroussaillage de la formation analytique », *La Cause freudienne*, n° 68, p.124

⁹ Sonia Chiriaco, « Qu'est-ce que la passe ? », disponible au site de l'ECF

¹⁰ Jacques Lacan, « Intervention dans la séance de travail « Sur la passe » du samedi 3 novembre (après-midi) », *op.cit.*

¹¹ Jacques-Alain Miller, « Le débroussaillage de la formation analytique », *op.cit.*, p. 123

που αποτρέπει την πληρότητα, τελικά αυτό που συνειδητοποιεί το υποκείμενο στο τέλος της ανάλυσης του, είναι ότι δεν υπήρχε ποτέ κανένα πρόβλημα. «Κάθε πρόβλημα είναι φαντασιωτικό»¹². Το υποκείμενο αντιλαμβάνεται στο τέλος της ανάλυσης ότι «οι σημασιολογικές κατηγορίες που είχαν οργανώσει τον κόσμο του δεν ήταν παρά μόνο ο δικός του κόσμος»¹³. Αντιλαμβάνεται ότι ο κόσμος που είχε δομήσει δεν ήταν παρά ο τρόπος του να αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Κοινώς ήταν στον κόσμο του.

Ο Λακάν κατέδειξε ότι η ανάλυση επιτρέπει την υπέρβαση της φαντασίωσης. Από τη μια έχουμε την πτώση του αντικείμενου και από την άλλη την καθάρωση του υποκειμένου¹⁴. Υπάρχει λοιπόν η ιδέα ότι μπορούμε να καθαιρέσουμε το υποκείμενο από την φαλλική του φαντασίωση.

Σε αυτό το σημείο ο Λακάν πάει πέρα από τον Φρόιντ. Στο *Περατή και μη περατή ανάλυση* ο Φρόιντ προσκρούει στον βράχο του ευνουχισμού. Πρόκειται για το φθόνο του πέους για τη γυναίκα και την άρνηση της θηλυκότητας (ή αντρική διαμαρτυρία) για τον άντρα. Ο Φρόιντ λοιπόν λέει, τον παραθέτω: «Σε κανένα άλλο χρονικό σημείο της αναλυτικής εργασίας δεν υποφέρει κανείς περισσότερο από το καταθλιπτικό συναίσθημα μιας ανεπιτυχώς επαναλαμβανόμενης προσπάθειας, από την υποψία ότι κάνει «κηρύγματα στα ψάρια», απ' ότι όταν θέλει να κινητοποιήσει τις γυναίκες να παραιτηθούν από την επιθυμία τους για το πέος ως ανέφικτη, καθώς και όταν επιθυμεί να πείσει τους άντρες ότι μια παθητική στάση έναντι του άντρα δεν έχει πάντοτε τη σημασία ενός ευνουχισμού, και είναι απαραίτητη σε πολλές ανθρώπινες σχέσεις»¹⁵.

Πρόκειται για την ίδια αστοχία η οποία όμως έχει διαφορετική έκφραση στα δυο φύλα. Ουσιαστικά πρόκειται για την φαλλική φαντασίωση. Στους τύπους της έμφυλης διαφοροποίησης, η φαντασίωση, που είναι η σχέση του διχασμένου υποκειμένου με το αντικείμενο α αίτιο της επιθυμίας του, βρίσκεται στη μεριά όπου εγγράφονται οι επονομαζόμενοι άντρες. Ο Φρόιντ λοιπόν προσκρούει στη φαλλική φαντασίωση την οποία θεωρεί ανυπερβλητή.

Έτσι προτρέπει τους αναλυτές να επιστρέφουν κατά περιόδους στο ντιβάνι. Με αυτό τον τρόπο η ανάλυση παύει να είναι περατή και γίνεται μη περατή. Προσθέτει εντούτοις ότι το τέλος μιας ανάλυσης είναι πρακτική υπόθεση, αναφέροντας ότι η πρόθεσή του δεν είναι να υποστηρίξει ότι η ανάλυση αποτελεί μια εργασία δίχως τέλος.

Όμως ποιο είναι αυτό το τέλος; Ο Λακάν επανήλθε σε αυτό το ζήτημα για να δώσει μια απάντηση όχι πρακτική αλλά λογική. Η ανάλυση έχει ένα λογικό τέλος. Είναι η υπόθεση του. Κατέδειξε, στην *Πρόταση της 9^{ης} Οκτωβρίου 1967 για τον ψυχαναλυτή της Σχολής*, ότι η ανάλυση επιφέρει μια ρωγμή στον τύπο της φαντασίωσης. Μπορεί να υπάρξει υπέρβαση της φαλλικής φαντασίωσης. Ο Μιλέρ μας εξηγεί ότι όταν ο

---

¹² *op.cit.*, p.122

¹³ Jacques-Alain Miller, *L'Être et l'Un, L'orientation lacanienne III, 13*, cours du 2 février, 2011, inédit

¹⁴ *op.cit.*, cours du 30 mars 2011

¹⁵ Freud Sigmund, "L'analyse avec fin et l'analyse sans fin", *Résultats, idées, problèmes II*, Paris, PUF, 1985, p.267

Λακάν λέει ότι η αναλυτική θέση είναι ανάλογη της γυναικείας θέσης, σημαίνει ότι δεν μπορούμε να είμαστε αναλυτές όντας θεσπισμένοι από τη φαλλική φαντασίωση¹⁶.

Και μετά την υπέρβαση της φαντασίωσης αυτό που μένει είναι το σύμπτωμα, δηλαδή κάτι της τάξεως του αμετάβλητου με το οποίο το υποκείμενο καλείται να μάθει να τα βγάζει πέρα. Εκεί λοιπόν που στη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία η εκπαίδευση ανάγει τον αναλυτή σε μια θέση επάρκειας, το πέρασμα εισάγει την ανεπάρκεια.

Η *rasse* είναι ένα εργαλείο που φωτίζει το πέρασμα του αναλυόμενου στον αναλυτή. Πρόκειται καταρχήν για μια στιγμή μέσα στην ανάλυση. Είναι η στιγμή που βρίσκει λύση το αδιέξοδο του αναλυόμενου, είναι η στιγμή της άρσης της απώθησης, «είναι η στιγμή που απογυμνώνεται η ρίζα της απώθησης»¹⁷. Αυτή τη στιγμή, στην *Πρόταση της 9^{ης} Οκτωβρίου 1967 για τον ψυχαναλυτή της Σχολής*, ο Λακάν την θεωρητικοποίησε ως υπέρβαση της θεμελιώδους φαντασίωσης.

Πέρα όμως από μια στιγμή μέσα στην ανάλυση, το πέρασμα είναι και μια διαδικασία. Αυτός που θεωρεί ότι έχει τελειώσει την ανάλυση του, με ή χωρίς τη συγκατάθεση του αναλυτή του ακόμα και εν αγνοία του, μιλά για την αναλυτική του πορεία σε 2 περάτες τους οποίους συνάντα ξεχωριστά και οι οποίοι μεταφέρουν τη μαρτυρία του σε μια επιτροπή ή ένα καρτέλ. Οι περάτες είναι αναλυόμενοι οι οποίοι βρίσκονται σε αυτό το σημείο του περάσματος χωρίς ωστόσο να το έχουν υπερβεί ακόμη. Αν υπήρξε λογικό τέλος στην ανάλυση η επιτροπή ή το καρτέλ αναγορεύουν τον *passant* (αυτόν που αιτείται το πέρασμα δηλαδή) Αναλυτή της Σχολής και αυτός ο τελευταίος για 3 χρόνια μιλά για τα κρίσιμα ζητήματα της ψυχανάλυσης.

Η επινόηση της *rasse* από τον Λακάν αποτελεί άξονα για ένα μεγάλο μέρος της διδασκαλίας του. Ο Μιλέρ υπογραμμίζει την επιμονή του Λακάν και το επείγον να δώσει μια θεωρία για το τέλος της ανάλυσης. Όμως, και η ίδια η *rasse* προσκρούει στο τέλος της διδασκαλίας του στο τοίχο του πραγματικού. Η αλήθεια όχι μόνο δεν μπορεί να ειπωθεί όλη, αλλά δεν μας λέει και τίποτε για το πραγματικό. Και αν η φαντασίωση υπερβαίνεται, το σύμπτωμα εμμένει. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, ποιος θα ήταν αναλυτής αναρωτιέται ο Μιλέρ; «Θα ήταν κάποιους του οποίου η ανάλυση τού επέτρεψε να καταδείξει την αδυνατότητα της ιστορικοποίησης, δηλαδή κάποιος που θα μπορούσε να δώσει μια μαρτυρία για την ψευδόμενη αλήθεια με μια μορφή ικανή να απομονώσει την απόκλιση μεταξύ αλήθειας και πραγματικού»¹⁸. Εδώ δεν πρόκειται πια για την *rasse* του υποκειμένου της γνώσης αλλά για την *rasse* του ομιλούντος. Και σε αυτή την *rasse* δεν υπάρχει η μαρτυρία μιας επιτυχίας αλλά κάποιας αστοχίας.

Το πέρασμα, έτσι όπως ο Λακάν το ορίζει το 1967, μας δίνει το κλειδί του ξεφουσκώματος της επιθυμίας, δηλαδή αποκαλύπτει ότι αυτή η επιθυμία δεν ήταν παρά η επιθυμία του Άλλου. Όταν ο Άλλος εκκενώνεται, η επιθυμία χάνει τη συνεκτικότητά της. Αλλά υπάρχει και ένα επέκεινα. Όταν το υποκείμενο ξεμπερδέψει με τον Άλλο, έρχεται αντιμέτωπο με αυτό που ο Φρόιντ αποκαλούσε συμπτωματικά υπολείμματα. Πρόκειται για τον Έν της απόλαυσης, της απόλαυσης ως

¹⁶ Jacques-Alain Miller, *L'Être et l'Un*, *op.cit.*, cours du 9 février 2011

¹⁷ Jacques-Alain Miller, *L'Être et l'Un*, *op.cit.*, cours du 30 mars 2011

¹⁸ Jacques-Alain Miller, « La passe du parlêtre », *op.cit.*, p.123

σωματοσυμβάν, η οποία αποτελεί το πραγματικό αίτιο της ψυχικής πραγματικότητας. Αυτό που στον Φρόντ παρουσιαζόταν ως υπόλειμμα δεν είναι παρά αυτό που ο Μιλέρ αποκαλεί αρχικό σοκ και το οποίο εδράζεται στις απαρχές του υποκειμένου, «είναι κατά κάποιον τρόπο το πρωταρχικό συμβάν και ταυτόχρονα μόνιμο, επαναλαμβάνεται δηλαδή συνεχώς»¹⁹.

Σύμφωνα με αυτή την προοπτική, η *rasse* του 1967 παραμένει προσκολλημένη στην οντολογία. «Όλες αυτές οι ιστορίες του είναι και της αποποίησης του είναι, ιστορίες ταύτισης δηλαδή, αποτελούν σε σχέση με το πραγματικό, ψευδόμενη αλήθεια διότι υπάρχει μια απόλαυση η οποία δεν αρνητικοποιείται, μια απόλαυση εκτός του οντολογικού πεδίου το οποίο είναι ένα πεδίο μυθοπλασίας»²⁰, μας λέει ο Μιλέρ

Η υπέρβαση της φαντασίωσης έχει επιτεύγματα γνώσης. Είναι ένα γεγονός. Η ανάλυση παράγει επιστημικά αποτελέσματα²¹. Το πρώτο επιστημικό αποτέλεσμα είναι μια απογοήτευση. Όταν ανατρέπεται η ασφάλεια που προσέδιδε η φαντασίωση στο υποκείμενο δημιουργείται μια απογοήτευση. Είναι η στιγμή που το υποκείμενο συνειδητοποιεί ότι οι σημασιολογικές κατηγορίες που είχαν δομήσει τον κόσμο του, δεν ήταν παρά ο δικός του κόσμος. Αυτή η σχετικότητα που μεταφράζεται καταρχήν με μια απογοήτευση, διανοίγει στη συνέχεια μια διεύρυνση του είναι. Το δεύτερο επιστημικό επίτευγμα είναι το ξεφούσκωμα της επιθυμίας. Όταν απεπενδύεται το αντικείμενο, δεν έχει πλέον αξία αγάλματος, γίνεται ένα *desêtre*. Τελικά, αυτό που προσέδιδε λαμπρότητα στην επιθυμία δεν είναι παρά αυτό που επικάλυπτε την απόλαυση του υποκειμένου. Το τρίτο επιστημικό αποτέλεσμα είναι η πτώση του υποκειμένου που υποτίθεται ως γνώση. Πρόκειται για την περίφημη ρευστοποίηση της μεταβίβασης.

Υπάρχει λοιπόν μια μετατροπή. Από ένα είναι επιθυμίας περνάμε σε ένα είναι γνώσης. Όμως επέκεινα από αυτή τη μετατροπή παραμένει η απόλαυση. Ακόμα και αν η φαντασίωση αποκαλύπτει και υπερβαίνει το αίτιο της επιθυμίας, το είναι της απόλαυσης παραμένει ανυπότακτο στην γνώση. Δηλαδή η υπέρβαση της οθόνης πάνω στην οποία ιχνογραφούταν το φαλλικό προσποιητό δεν επιλύει το ζήτημα της απόλαυσης. Η απόλαυση αδιαφορεί για την αλήθεια, εδράζεται στο σώμα.

Το ερώτημα που τίθεται λοιπόν είναι τι απογίνεται αυτή η απόλαυση στο τέλος της ανάλυσης ή για να το θέσω πιο ορθά τι απογίνεται αυτή η απόλαυση μετά την υπέρβαση της θεμελιώδους φαντασίωσης. Θεωρώ ότι ο Λακάν θέτει αυτό το ερώτημα στο τέλος του 11^{ου} σεμιναρίου. Τον παραθέτω: « Πώς μπορεί να βιώσει την ενόρμηση ένα υποκείμενο που έχει υπερβεί τη ριζική φαντασίωση; Αυτό είναι το πέραν της ανάλυσης και δεν έχει ποτέ προσεγγισθεί. Δεν είναι μέχρι σήμερα προσεγγίσιμο παρά μόνο στο επίπεδο του αναλυτή, στο βαθμό που απαιτείται από εκείνον να έχει υπερβεί στο σύνολό του τον κύκλο της αναλυτικής εμπειρίας »²².

Αυτό που μένει λοιπόν μετά την υπέρβαση της φαντασίωσης είναι το σύμπτωμα δηλαδή κάτι μη αναγώγιμο με το οποίο το υποκείμενο ξέρει να τα βγάζει πέρα. « Το

¹⁹ Jacques-Alain Miller, *Lire un symptôme*, disponible au site de l'AMP

²⁰ Miller Jacques-Alain, *L'Être et l'Un*, *op.cit.*, cours du 25 mai 2011

²¹ Miller Jacques-Alain, *L'Être et l'Un*, *op.cit.*, cours du 2 février 2011

²² Lacan Jacques, *Le séminaire livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Paris, Seuil, 1973, p.246

να τα βγάξει πέρα κανείς με το σύμπτωμα του, αυτό είναι το τέλος της ανάλυσης»²³, θα πει ο Λακάν το 1976. Με αυτή την έννοια αυτό για το οποίο πρόκειται σε μια ανάλυση είναι να μπορέσει το υποκείμενο να προσδιορίσει ένα ορισμένο αριθμό σημείων που είναι αδύνατα για εκείνο²⁴. Θεωρώ ότι είναι αυτό που έλεγε ο Λακάν στο 25^ο σεμινάριο, *Η στιγμή του συμπεράσματος*: « Μπορούμε να ορίσουμε το τέλος της ανάλυσης. Το τέλος της ανάλυσης είναι όταν έχουμε κάνει δυο φορές το γύρο, δηλαδή όταν ξαναβρούμε αυτό που μας κρατάει δέσμιους. Δεν είναι σίγουρο ότι χρειάζεται να κάνουμε δυο φορές το γύρο. Αρκεί να δούμε αυτό που μας αιχμαλωτίζει»²⁵.

Στον «*Πρόλογο στην αγγλική έκδοση του 11^{ου} σεμιναρίου*», ο Λακάν δεν αναφέρεται πλέον στην αλήθεια και τη γνώση αλλά σε μια ικανοποίηση η οποία σηματοδοτεί το τέλος της ανάλυσης. Η λέξη ικανοποίηση αναφέρεται στην απόλαυση. Αυτή η απόλαυση είναι η σύζευξη του Ενός και του σώματος. Αυτό που ο Μιλέρ αποκαλεί επέκεινα του περάσματος έχει να κάνει με την απόλαυση ως σωματοσυμβάν, η οποία διατηρείται περάν της επίλυσης της επιθυμίας. Πρόκειται για ένα υπόλειμμα εκτός νοήματος με το οποίο το υποκείμενο εναρμονίζεται. Και εδώ είναι η απάντηση του Λακάν. Το να βγάξει πέρα κανείς είναι ο τρόπος να βιώνει την ενόρμηση μετά το τέλος της ανάλυσης.

---

²³ Lacan Jacques, *L'insu que sait de l'Une-bévue s'aile à mourre*, *op.cit.*, séance du 16 novembre 1976

²⁴ Miller Jacques-Alain, *L'Être et l'Un*, *op.cit.*, cours du 2 mars 2011

²⁵ Lacan Jacques, *Le moment de conclure*, *op.cit.*, séance du 10 janvier 1978